

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВІДМОВИ ПРОКУРОРА ВІД ОБВИНУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

Н. ТУРМАН,

здобувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ,
помічник голови апеляційного суду Чернівецької області

SUMMARY

Considered procedural and legal problems of the institute denial prosecutor from prosecution in practice. Established that clearly developed and secured regulatory order refusing the prosecutor of Public Prosecutions greatly simplifies the implementation of the public prosecutor of this procedure facilitates the activities of all parties to the process, the powers which are clearly set out and illuminated in legislation. In any case, the prosecutor when deciding to refuse the charges are a number of factual and legal conditions that govern attorney exercising this activity. Each prosecutor exercising waiver of prosecution should have professional and moral qualities, not to be personally interested in decision unfair and unlawful decisions of his party should not be any action that would put into question the impartiality of the prosecutor in the case.

Key words: waiver of prosecution, procedural order, the moment, the resolution.

* * *

Розглянуто процесуально-правові проблеми реалізації інституту відмови прокурора від обвинувачення на практиці. Встановлено, що чітко розроблений і нормативно закріплений порядок відмови прокурора від державного обвинувачення значно спрощує здійснення державним обвинувачем даної процедури, полегшує діяльність всіх суб'єктів процесу, повноваження яких є чітко закріпленими і висвітленими в нормах законодавства. В будь-якому випадку у діяльності прокурора при прийнятті рішення про відмову від обвинувачення є ряд фактичних і юридичних передумов, якими керується прокурор здійснюючи дану діяльність. Кожен працівник прокуратури здійснюючи відмову від обвинувачення повинен володіти фаховими і моральними якостями, не бути особисто заінтересованим у прийнятті несправедливого і незаконного рішення, з його сторони не повинно бути жодних дій, які б ставили під сумнів об'єктивність прокурора при розгляді справи.

Ключові слова: відмова від обвинувачення, процесуальний порядок, момент, постановова.

Визначення проблеми. Будь-яка діяльність відбувається у певному порядку. Діяльність прокурора стосовно відмови від обвинувачення не є винятком з даного правила, вона також має певний процесуальний порядок визначений і закріплений в нормах чинного законодавства. Прогалини в законодавстві нашої держави утворюють певні недоліки стосовно здійснення і реалізації на практиці даної діяльності прокурора. Прогалини в законодавстві утворюють певні проблеми процедурного характеру при реалізації відмови прокурора від обвинувачення на практиці і дають можливість теоретикам і практикам висловлювати різні думки стосовно даного питання. Чинне законодавство не містить чіткого визначення моменту, етапу судового розгляду, з якого прокурор може відмовитися від обвинувачення. Чітко розроблений і нормативно закріплений порядок відмови прокурора від державного обвинувачення значно спрощує здійснення державним обвинувачем даної процедури, полегшує діяльність всіх суб'єктів процесу, повноваження яких є чітко закріпленими і висвітленими в нормах законодавства.

необхідністю запобігання грубих помилок, які можуть бути допущені державним обвинувачем внаслідок певних законодавчих прогалин, які регулюють відносини пов'язанні з відмовою прокурора від обвинувачення в суді першої інстанції. Належне вирішення вище перелічених проблемних моментів є запорукою формування вірної суспільної думки про закони, правосуддя і демократію, недопустимості припинення честі і гідності людини, упередженості, однобокості у висвітленні обставин справи.

Проблеми пов'язані з участю прокурора у кримінально-процесуальній діяльності в суді першої інстанції, а також питання пов'язані з підтриманням державного обвинувачення і відмовою від нього, розв'язанням процесуальних проблем, що виникають при реалізації даного інституту на практиці привертали увагу багатьох відомих дослідників: С.А. Альперта, М.І. Бажанова, І.В. Вернидубова, В.В. В.Г. Даєва, Л.М. Давидова, В.В. Дорошкова, В.С.Зеленецького,

Актуальність теми. Україна, як держава продовжує перебувати на етапі перетворень, спрямованих на зміцнення демократії і розбудови правової держави. На сьогоднішній день відбувається переоцінка цінностей в економічній, соціальній, духовній та правовій сферах життя суспільства. Від вміння підтримати державне обвинувачення в суді,

а в необхідних, чітко визначених законодавством випадках відмовитись від обвинувачення певною мірою залежить рівень демократії в державі, життя, здоров'я, честь і гідність громадян українського суспільства. Вибір даної теми зумовлений важливістю інститутів підтримання обвинувачення в суді першої інстанції та відмови прокурора від обвинувачення;

А.В.Землянухина, З.З. Зінатуліна, А.В. Іщенко, Я.О. Ковальової, І.І. Котюка, М.В. Косюти, В.Ф. Крюкова, Ю.І. Крючка, В.С. Кузьмічова, О.П. Кучинської, П.І. Кудрявцева, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, І.Д. Перлова, Н.Є. Петрової, М.В. Руденка, В.М. Савицького, І.М. Садовського, М.С. Строговича, Л.Д.Удалової, Ф.Н. Фаткулліна, М.В. Юрчишина, В.Д. Фінька та інших.

Праці вищезазначених науковців присвячувалися найважливішим проблемам державного обвинувачення, що пов'язані з відмовою прокурора від обвинувачення та можливим шляхам їх вирішення. Усі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку кримінально-процесуального інституту відмови державного обвинувача від обвинувачення. Розробка процедури відмови державного обвинувача від обвинувачення в цілому і як частина дослідження правових наслідків відмови від обвинувачення для суду та прокурора заслуговують на увагу з боку науковців і потребують поглибленого дослідження.

Мета даної статті є дослідження та розв'язання концептуальних проблем, пов'язаних із підтриманням державного обвинувачення в суді та відмовою від нього, аналіз процесуальних проблем реалізації даного інституту на практиці і як результат розробка рекомендацій щодо удосконалення процесуального порядку здійснення даної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмова від обвинувачення здійснюється в певному процесуальному порядку, визначеному і закріпленому в нормах чинного законодавства. В ст. 264 КПК України від 28.12.1960 передбачено: «коли в результаті судового розгляду прокурор прийде до переконання, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого підсудному обвинувачення, він повинен відмовитись від обвинувачення і у своїй постанові викласти мотиви відмови». Крім

того КПК України, який набирає чинності 19 листопада 2012 року передбачає положення згідно якого: «якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог ст.341 цього Кодексу повинен відмовитись від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику потерпілому, його представнику та законним представникам». Вінцем даної діяльності і кінцевим результатом є проголошення промови прокурором про відмову від обвинувачення і винесення відповідної постанови.

Прогалини в законодавстві утворюють певні проблеми процедурного характеру при реалізації інституту відмови прокурора від обвинувачення на практиці. Чинне законодавство не містить чіткого визначення моменту, процедури діяльності суду та прокурора, який прийняв дане рішення відмовитись від обвинувачення, не приділена увага етапу судового розгляду, на якому прокурору найбільш доцільно відмовитись від обвинувачення.

Стосовно найбільш доцільного моменту відмови прокурора від обвинувачення то з практичної точки зору це етап судових дебатів, коли всі докази вже досліджені, позиція сторони захисту відома.

Має право на існування і така точка зору, що безпідставність обвинувачення стає очевидною прокуророві до закінчення судового слідства. За цих умов подальше підтримання обвинувачення означало б порушення законності.[1,с.224] Тому недоцільно позбавляти прокурора можливості відмовитись від обвинувачення в будь-який момент судового розгляду, якщо він уже впевнився, що обвинувачення не знаходить свого підтвердження.

У тих випадках коли державний обвинувач, керуючись нор-

мами чинного законодавства і своїм внутрішнім переконанням, пересвідчується у невинності підсудного і починає вдаватися до активних дій стосовно реалізації інституту відмови від обвинувачення на практиці, важливо вирішити питання стосовно погодження рішення про відмову від обвинувачення з вищестоящим керівництвом.

Крім того КПК чинний з 19 листопада 2012 року передбачає, що якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що необхідно відмовитись від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з керівником органу прокуратури, в якому він працює. Суд у даному випадку за клопотанням прокурора відкладає судові засідання та надає прокурору час для складання та погодження відповідних процесуальних документів. Крім того керівник органу прокуратури, прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення, він усуває від участі у судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому, як прокурор або доручає участь іншому прокуророві.

О.О. Тарасов пише, що жоден із опитаних працівників прокуратури не згадав зі своєї практики випадку, коли б він відмовився від обвинувачення або змінив його в суді, не порадившись зі своїм начальником-прокурором [2,с.198].

Необхідно пам'ятати, що обвинувач може не погоджувати зі своїм керівництвом позицію у справі, в даному випадку він порушить службову дисципліну, але це не буде впливати на юридичну силу постанови. Дана постанова може використовуватися як внутрішньо-службовий документ прокуратури в процесі

перевірки обставин незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності і пов'язаних з цим заходів дисциплінарного впливу, а також, коли прокурор притягується до відповідальності за безпідставну відмову від обвинувачення [3, с.56-57].

На нашу думку, здійснення попередніх консультацій прокурора з вищестоящим керівництвом стосовно прийняття рішення про відмову від обвинувачення - це нормальне явище. Досить часто завдяки таким порадам можна уникнути помилок при розгляді справ в суді, що можуть бути допущені прокурором, який приймає таке важливе рішення в силу незначного професійного і життєвого досвіду порівняно з прокурором – керівником. Проте необхідно зазначити, що такі консультації повинні носити не імперативний, а дорадчий характер.

Процедура розгляду кримінальних справ і відмови прокурора від обвинувачення відбувається в судовому засіданні, тому суд зобов'язаний забезпечити виконання у судовому засіданні кожної передбаченої законом процесуальної дії і сприяти тому, щоб сторони найповніше дослідили обставини справи. Більше того, у зв'язку з тим, що вирок суду повинен бути законним і обґрунтованим, головуючий у справі не може оголосити про закінчення судового слідства, доки не будуть з'ясовані всі необхідні обставини справи. Впевнившись у тому, що всі обставини справи досліджені повно і всебічно, а можливість для заповнення прогалин слідства вичерпані, головуючий має оголосити про закінчення судового слідства. Після цього найбільш доцільно прокурору, який вважає за необхідне відмовитись від підтримання державного обвинувачення, надати право попросити час для підготовки відповідної постанови. Отже, відповідальність за обґрунтованість та законність судового рішення, прийнятого на підставі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, покладено і на суд. Але відповідальність за повне, всебіч-

не та об'єктивне дослідження обставин справи в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення насамперед покладено на прокурора. Тому прокурор повинен пам'ятати, що у подальшому не буде змоги виправити його помилку, повинен використати всі передбачені законом можливості для переконання і себе, і суд в тому, що підстав для обвинувачення підсудного у вчиненні злочину немає [4, с.31-40].

Якщо знову звернутись до законодавства, то згідно ст. 340 КПК чинного з 19 листопада 2012 року то відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення можлива лише шляхом винесення відповідної постанови, причому в ній мають бути наведені належні мотиви та аргументи відмови. Прийняття судом відмови прокурора від обвинувачення і закриття справи можливі лише в тому разі, коли потерпілий не вимагає продовження розгляду справи й не бажає підтримувати обвинувачення.

Питання про процесуальне оформлення рішення прокурора щодо відмови від підтримання державного обвинувачення в суді також потребує більш широкого законодавчого регулювання. Згідно КПК України чинного з 19 листопада 2012 року (ст. 340) прокурор у випадку відмови від обвинувачення виносить мотивовану постанову, в якій викладає всі підстави та мотиви такого рішення. Логічним є той факт, що для написання належно вмотивованої постанови прокурору потрібен час. Тому для її складання суд повинен оголосити перерву. Постанова прокурора – обвинувача про відмову від державного обвинувачення виконує подвійне призначення.

По – перше, вона на відміну від інших прокурорських актів є обов'язковою для суду. Суд у разі заяви прокурора про відмову від державного обвинувачення та винесення відповідної постанови, після роз'яснення потерпілому та його представникові їх права вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обви-

нування своєю ухвалою (постановою) закриває справу. Суд зобов'язаний погодитись з позицією прокурора – такі вимоги закріплені в ч.2 ст.284 КПК.

Серед вчених та практиків є думка, що така обов'язковість обмежила владу суду, а долю справи цілком передають до рук прокурора. Правосуддя перестає бути повноцінним, коли виключається судова перевірка обґрунтованості відмови прокурора від обвинувачення, як і перевірка визнання обвинуваченим своєї вини, як наслідок таких законодавчих положень про відмову прокурора від обвинувачення склалась ситуація, що помилкова незаконна позиція прокурора про відмову від обвинувачення для суду є обов'язковою і рішення, яке він приймає при всій очевидності його незаконності ніяка контрольна судова інстанція не може відмінити.

По-друге, постанова може використовуватись, як внутрішній службовий документ прокуратури при перевірці обставин незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності і пов'язаних з цим заходів дисциплінарного впливу, а також, коли прокурор притягується до відповідальності за безпідставну відмову від обвинувачення. Постанова прокурора про відмову від підтримання обвинувачення не є елементом судових дебатів, прокурор оголошує зазначену постанову і передає її до суду.

Щодо подальших дій державного обвинувача в подібній ситуації в юридичній літературі висловлено дві точки зору:

- прокурор має право покинути зал судового засідання і не проголошувати ніяких промов [4, с.37];

- відмова прокурора від обвинувачення і винесення відповідної постанови не дає право прокурору не брати участі в судових дебатах і проголосити відповідну промову. В даному випадку проголошення промови відіграє не фактичне, а певне морально-етичне значення. Завдяки проголошенню даної промови прокурор доводить свою позицію, її об-

грунтування до відома потерпілого, підсудного та інших учасників процесу. Дана думка заслуговує на підтримку і запровадження в практичну діяльність.

Отримавши таку постанову прокурора, суд зобов'язаний роз'яснити потерпілому та його представнику їхнє право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення. Якщо потерпілий чи його представник заявляють таку вимогу, то суд зобов'язаний відкрити судові дебати і надати слово потерпілому, його представнику та іншим учасникам процесу. В такому разі позиція потерпілого чи його представника переважає над постановою прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення і право на продовження підтримання обвинувачення переходить саме до них. Обвинувачення перестає бути державним, оскільки держава в особі прокурора відмовилась від нього, воно стає приватним [4, с.38].

Відмовляючись від обвинувачення прокурор проголошує промову. Вона суттєво відрізняється від тієї промови, коли прокурор підтримує державне обвинувачення. І.Д. Перлов писав, що «промова прокурора, у якій він відмовляється від обвинувачення, не може бути, зрозуміло, названа обвинувальною промовою» [5, с.42]. Така промова прокурора, на думку деяких авторів, може розумітися по суті захисною промовою. Структура промови про відмову від обвинувачення відрізняється від структури обвинувальної промови, її композиція, в основному, спрямована на обґрунтування мотивів відмови від обвинувачення і буде залежати від тих підстав, що виключають винуватість підсудного. Це може бути, відсутність події чи складу злочину.

В судовій промові можна викласти: фактичні обставини справи, як вони були встановлені досудовим слідством; заяву про не підтвердження обвинувачення в суді - про відмову від обвинувачення; аналіз та оцінку доказів, зібраних і досліджених під час досудового і судового слідства;

фактичні обставини й юридичні підстави відмови від державного обвинувачення; причини необґрунтованого притягнення особи як обвинуваченого до кримінальної відповідальності, пропозиції щодо їх усунення; пропозиції з поновлення порушених прав підсудного; пропозиції про подальшу долю справи.

На відміну від структури та змісту обвинувальної промови, докладно описаної вченими й опублікованої у збірниках промов, структура та зміст постанови та промови прокурора при відмові від підтримання державного обвинувачення зовсім не розроблені.

Згідно аналізу норм чинного законодавства постанову про відмову від обвинувачення можна умовно поділити на три частини:

- вступну;
- описово-мотивувальну;
- резолютивну.

У вступній частині (зазначаються реквізити, що стосуються справи) дата, місце винесення постанови, посада прокурора, його прізвище та ініціали, а також назва кримінальної справи.

В описово-мотивувальній частині постанови вказуються фактичні обставини, які ставилися за вину підсудному, результати аналізу оцінки досліджених доказів у досудовому та судовому слідстві, юридичні та фактичні підстави для відмови від підтримання державного обвинувачення. В цій частині постанови не лише формулюється констатація відмови від обвинувачення, але й наводяться мотиви такого рішення шляхом порівняння матеріалів досудового і судового слідства, вказується, які докази втратили своє значення для підтвердження винуватості підсудного, які з'явилися нові докази на спростування обвинувачення, під впливом яких аргументів обвинувач дійшов висновку відмовитися від обвинувачення [6, с.57].

У результативній частині, крім рішення про відмову від обвинувачення, доцільно викласти пропозиції щодо поновлення прав підсудного, а також сформулю-

вати пропозиції для усунення причин й умов необґрунтованого притягнення особи як обвинуваченого.

Кожна із зазначених частин постанови має досить важливе значення, проте мотивувальна частина містить всю суть відмови і є основою діяльності прокурора.

Отже можна зробити висновок, що психологічно прокурору важко відмовитись від підтримання державного обвинувачення особливо тоді, коли він сам затверджував обвинувальний висновок чим і пояснюється та обставина, що на практиці відмова від підтримання державного обвинувачення трапляється рідко. Іноді прокурори йдуть на компроміс, домагаючись повернення справи для додаткового розслідування, у ході якого закривають справу, що не можна вважати правильним.

Проте чітко розроблений і нормативно закріплений порядок відмови прокурора від державного обвинувачення значно спрощує здійснення державним обвинувачем даної процедури, полегшує діяльність всіх суб'єктів процесу, повноваження яких є чітко закріпленими і висвітленими в нормах законодавства.

Список використаної літератури:

1. Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде // В.М. Савицкий – М. : Наука, 1971. – 342 с.
2. Тарасов А.А. Единичное и коллегиальное в уголовном процессе : правовые и социально-психологические проблемы / А.А. Тарасов. – Самара : Изд-во Самар. ун-та, 2001. – 312 с.
3. Полянський Ю.Є. Акти прокуратури : підготовка і внесення [Текст] : навч. посібник / Ю.Є. Полянський, В.В. Долежан ; Одеська національна юридична академія. – О. : Юридична література, 2003. – 245 с.
4. Малярченко В.Т. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки / В.Т. Малярченко, В.І. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – №4. – С. 31-40.
5. Перлов И.Д. Судебные прения и последнее слово подсудимого в советском уголовном процессе / И.Д. Перлов. – М. : Госюриздат, 1957. – 231 с.
6. Лeko Б. Юридична етика : навчальний посібник. / Б. Лeko. – Чернівці : Книга – XXI, 2008. – 280 с.